

MEYNEN, Nicolas;
CASTAÑER, Esteban;
JALABERT, Laurent
(dir.): *Patrimoines du*
tourisme thermal et de
la villégiature en

Judith Urbano Lorente

Universitat Internacional de Catalunya

montagne des Pyrénées
et d'ailleurs, Tolosa,
Presses universitaires
du Midi, 2023.

El llibre al qual ens referim és fruit d'un projecte de recerca de quatre anys de durada (FEDER TCV-PYR) que tenia l'objectiu d'estudiar l'arquitectura termal a les zones pirinenques de França. És una obra coral estructurada a partir de cinc capítols temàtics que contenen disset articles escrits per especialistes de cada camp sobre diferents aspectes: turístic, arquitectònic, social, geogràfic, i alguns estudis dedicats també a altres zones termals de l'URSS, Tunísia o Andorra.

Els directors del volum introdueixen el naixement i el desenvolupament del termalisme i la importància que aquest ha tingut en territoris de muntanya, així com l'estructura del llibre. Seguidament, el primer capítol versa sobre la història, la promoció i l'economia del turisme de muntanya, amb el text de Clémence Lescuyer sobre l'evolució del turisme i el termalisme després de la Segona Guerra Mundial i les diferents accions de l'estat per tal d'incentivar-los. Aquest estudi s'ha fet a la Fototeca de Turisme dels Arxius Nacionals francesos i va acompanyat de diferents imatges de pòsters, fullets i publicitat al respecte. Al mateix apartat, hi trobem el text d'Andréa Calestroupat i Jean-Loup Gazzurelli sobre la indústria del marbre i del tèxtil a la zona des del segle XVII i com es converteixen en productes típics del territori, comprats pels visitants.

El segon bloc ens endinsa en el paisatge i el seu imaginari a través de quatre estudis realitzats per experts en geografia, biologia, història i ciències del medi ambient. El primer, escrit per David Bédouret, Jean-Yves Léna i Christine Vergnolle Mainar, explica com el paisatge de les estacions termals és un "espai públic" amb un nou valor: el terapèutic. La salut, la prevenció i la cura són nous elements lligats al seu imaginari, i així es presenta a través d'una sèrie de publicitat analitzada del tombant de segle i d'una sèrie d'enquestes a diferents actors del territori (metges, visitants, associacions, directors de centres termals...). Gérard Briane, Bertrand Desailly, Marie-Pierre Julien i Jean-Yves Léna ens mostren la importància dels arbres dels parcs termals. Un estudi de vint-i-quatre parcs construïts al voltant dels hotels i les estacions: jardins amb escales, rampes, terrasses, balustrades, glorietses i quioscs, i amb un patrimoni arbrat amb més de 141 espècies diferents, algunes de particularment rellevants. Steve Hagimont ens presenta una anàlisi de la història ambiental del termalisme, començant per finals del segle XVIII i especialment al segle XIX, quan es desenvolupen les estacions amb diferents innovacions i modernitats i amb transport per un més bon accés dels visitants. Així, s'explica l'impacte que tot això té en la fauna i la flora autòctones, que continua al segle XX amb els esports d'hivern, i el perill que comporten. Per acabar, Jean-Marc Antoine, Johann Blanpied, Anne Peltier i Philippe Valette

analitzen els perills i les amenaces naturals al voltant del termalisme, explicant algunes de les catàstrofes que hi han tingut lloc al llarg de la història (allaus, riuades, etc.) i que, de vegades, han significat el tancament definitiu d'algunes instal·lacions o la construcció d'infraestructures diverses per tal de fer-hi front, especialment a partir dels anys setanta amb noves lleis i normatives al respecte.

El tercer capítol inclou cinc treballs sobre els complexos termals com a regeneradors de l'ecosistema social. Comença Laetitia Deloustal explicant les diferents construccions i serveis que podem trobar en un total de vint estacions situades a l'est, en els departaments de l'Aude, els Pirineus Orientals i l'Arieja: l'hotel, el parc, la font termal, el casino, el cafè, els xalets privats i altres tipus d'allotjament. La part est dels Alts Pirineus, el sud de l'Alta Garona i la part oest de l'Arieja els estudia Géraldine Baglin, concretament catorze instal·lacions desenvolupades al segle XIX de les quals compara els diferents equipaments i l'arquitectura. Nicolas Meynen dedica el seu estudi a la història de l'hospital militar termal dels Banyes d'Arles i Palaldà i en descriu la disposició arquitectònica, així com la importància que va tenir en el desenvolupament urbà de la localitat. L'autor següent, Fabien Bellat, dedica la seva recerca al termalisme soviètic, fent un resum de la seva història durant el segle XX i analitzant alguns exemples de sanatoris i centres, l'arquitectura i els seus artífexs. Per cloure aquest bloc, i seguint amb exemples de fora del territori de França, Hatem Hamdi explora Korbous, una estació termal a Tunísia i ens endinsa en la seva història colonial, de modernització d'equipaments i prestacions a partir de documents d'arxiu, diaris i revistes de la primera meitat del segle XX.

El capítol quart se centra en els estils i models arquitectònics del termalisme. Especialistes en l'arquitectura del segle XIX i en història contemporània porten a terme quatre estudis. El primer, realitzat per Viviane Delpech, fa un repàs a l'arquitectura eclèctica que es donà a la zona de Bigorre i Béarn, fora d'academicismes i amb una llibertat i fantasia que trenca amb les convencions establertes, i en destaca alguns exemples i arquitectes. Jean-Samuel Rouveyrol, per la seva banda, investiga dues estacions franceses de fora dels Pirineus: Mont-Doré i La Bourboule, al departament de Puy-de-Dôme, al massís central, entre 1860 i 1914. Explica la seva història, els models de gestió i la gran diversitat estilística que hi podem trobar. Esteban Castañer estudia com arquitectes de Perpinyà van treballar en algunes segones residències de la part oriental dels Pirineus, especialment a partir de 1920, amb propostes estilísticament diverses que no abandonen tocs locals. D'altra banda, Joan Molet i Sergio Fuentes se centren en l'altra banda dels Pirineus, concretament

a Escaldes-Engordany, a Andorra, i alguns exemples arquitectònics rellevants a càrrec de la Companyia Hidràulica d'Andorra i de la Societat Cultural Andorrana. El material usat és el granit i són construccions dels anys trenta. Després, el 1940, trobem l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch a la zona, on construeix la Casa Lacruz, amb el mateix material, que esdevé així una de les característiques de l'arquitectura local, com podem trobar també al paradigmàtic edifici de Ràdio Andorra.

L'últim capítol conté dos estudis sobre la sociabilitat duta a terme en les estacions: el primer, de Sabine Teulon, examina l'opereta *Miss Helyett* (1890), la trama de la qual té lloc justament a l'hotel d'una estació termal dels Pirineus amb una excursionista americana com a protagonista. Fou interpretada per primer cop a Bagnères-de-Bigorre, des d'on va estendre la seva fama arreu. Ann Cabanel, Christian Noack i Kaitlin Ward exploren el termalisme a Europa i la seva expansió a partir d'un projecte de recerca anomenat "The European Spa", que busca, a través d'aproximacions històriques i literàries, mostrar la importància de considerar la cura com un fenomen transnacional i que afecta tot el continent.

Així, amb totes aquestes aportacions, el llibre *Patrimoines du tourisme thermal et de la villégiature en montagne des Pyrénées et d'ailleurs* és un estudi rigorós i científic del tema en qüestió, per entendre el món del termalisme, la seva expressió arquitectònica, paisatgística, turística i social i la importància que ha tingut i té per al territori.